

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

©2018 ГАПОНЮК М. А.

УДК 336.763.31

Гапонюк М. А. Діяльність державних підприємств в Україні

Метою статті є дослідження діяльності державних підприємств (ДП) в Україні. Для її досягнення було проведено аналіз фінансових результатів діяльності державних підприємств, а також аналіз та порівняння груп ДП відповідно до рекомендацій щодо їх майбутнього статусу в рамках стратегії Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Визначено, що серед більше третини рекомендованих до закриття державних підприємств переважають невеликі за обсягом активів компанії з близькими до нуля фінансовими результатами. Під приватизацію підпадають близько чверті компаній, серед яких переважають відносно невеликі підприємства. Винятком є державні банки, що виступають одними з найбільших учасників фінансового ринку країни. Майже всі найбільші державні підприємства заплановано залишити в державній власності. Фінансовий результат не може бути єдиним критерієм стосовно того, чи варто залишати компанію в державній власності. Потрібно звертати увагу на те, чи має діяльність компанії суспільний ефект, якого неможливо або дуже складно досягти в рамках приватної власності. Вивчення цього питання та формування відповідних рекомендацій має бути темою подальшого дослідження.

Ключові слова: державні підприємства, концесія, приватизація, рентабельність, фінансовий результат.

Рис.: 7. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Гапонюк Микола Анатолійович – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансових ринків, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: kfr@kneu.edu.ua

УДК 336.763.31

Гапонюк Н. А. Деятельность государственных предприятий в Украине

Целью статьи является исследование деятельности государственных предприятий (ГП) в Украине. Для ее достижения был проведен анализ финансовых результатов деятельности государственных предприятий, а также анализ и сравнение групп ГП соответствию с рекомендациями по их будущему статусу в рамках стратегии Министерства экономического развития и торговли Украины. Определено, что среди более трети рекомендованных к закрытию государственных предприятий преобладают небольшие по объему активов компании с близкими к нулю финансовыми результатами. Под приватизацию подпадают около четверти компаний, среди которых преобладают относительно небольшие предприятия. Исключением являются государственные банки, выступающие одними из крупнейших участников финансового рынка страны. Почти все крупнейшие государственные предприятия запланировано оставить в государственной собственности. Финансовый результат не может быть единственным критерием того, стоит ли оставлять компанию в государственной собственности. Нужно обращать внимание на то, имеет ли деятельность компании общественный эффект, которого невозможно или очень сложно достичь в рамках частной собственности. Изучение этого вопроса и формирование соответствующих рекомендаций является темой дальнейшего исследования.

Ключевые слова: государственные предприятия, концессия, приватизация, рентабельность, финансовый результат.

Рис.: 7. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Гапонюк Николай Анатольевич – кандидат экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансовых рынков, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (просп. Победы, 54/1, Киев, 03057, Украина)

E-mail: kfr@kneu.edu.ua

UDC 336.763.31

Haponiuk M. A. The Activity of the State-Owned Enterprises in Ukraine

The article is aimed at researching activities of the State-owned enterprises (SOEs) in Ukraine. For this end, an analysis of financial results of activity of the State-owned enterprises was carried out, along with an analysis and a comparison of groups of the SOEs according to recommendations on their future status within the framework of strategy of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. It is determined that more than a third of the State-owned enterprises recommended to shutdown are dominated by small-assets companies with the close to zero financial results. About a quarter of companies, among which relatively small enterprises are dominating, are subject to privatization. The exception is the State-owned banks, which are the largest actors in the financial market of the country. Almost all major State-owned enterprises are planned to be left in the public ownership. The financial result may not be the only criterion for whether a company be left in the public ownership. It is necessary to pay attention to whether the activity of a company has a social effect which is impossible or very difficult to achieve within the limits of private property. Research on this issue together with development of relevant recommendations are the topic of further study.

Keywords: the State-owned enterprises, concession, privatization, profitability, financial result.

Fig.: 7. **Tbl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Haponiuk Mykola A. – PhD (Economics), Professor, Head of the Department of Financial Markets, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: kfr@kneu.edu.ua

Державні підприємства працюють практично за всіх форм організації економіки країни. Вони покликані працювати на користь громадян і вирішувати ті завдання й у тих сферах, які не здатен з необхідним рівнем ефективності та надійності забезпечувати приватний сектор. Разом із тим, у спадок від адміністративно-планової економіки Україні дісталася досить значна кількість державних підприємств у різних галузях економіки, діяльність яких у нинішній формі є не завжди доцільною. Відпо-

відно, постає завдання оцінки ефективності роботи державних підприємств і пошуку шляхів оптимізації їх структури.

Питанням вивчення функціонування фінансів підприємств увагу приділяла значна кількість зарубіжних учених, серед яких можна виділити: Дж. Грехема, А. Дамодарана, М. Єнсена, Ж. Тіроля, С. Харві та багатьох інших. В Україні цьому питанню присвячували увагу М. Білик, А. Поддєрьогін, Р. Слав'юк, О. Філімоненков та інші.

Додаткового дослідження вимагає аналіз діяльності державних підприємств і зіставлення його результатів з планами щодо розвитку даного сектора на поточному етапі в Україні.

Метою роботи є дослідження діяльності державних підприємств в Україні. Для досягнення мети було поставлено такі завдання: аналіз фінансових результатів діяльності державних підприємств (ДП); аналіз та порівняння груп ДП відповідно до рекомендацій щодо їх майбутнього статусу.

Багато вчених лібертаріанських поглядів стверджують, що державна власність на компанії є неефективною (наприклад, [1]). Згідно з їх підходом, під впливом ринкових сил державні компанії стають більш конкурентоздатними та рентабельними. Вивчення практичних результатів приватизації в розвинених країнах в цілому показує зростання ефективності, хоча ефект суттєво варіюється залежно від ряду факторів (більш детально див. у [2; 3]). Водночас результати досліджень у країнах із транзитивними економіками можуть вказувати на відсутність простої лінійної залежності ефективності діяльності від типу власності. Приміром, у Китаї дослідження виявило U-подібну залежність, де пік ефективності припадав на середню участь держави у власності компанії [4]. Інше дослідження, знову ж таки на прикладі Китаю, показує, що на ефективність впливав не стільки тип власності, як наявність корпоративної структури управління [5].

У деяких секторах економіки втручання держави є доцільним, а тому навіть у країнах з ринковою економікою зустрічається державна власність у тому

чи іншому форматі. Зазвичай кількість таких компаній є досить обмеженою [6]. В Україні ж після переходу від планової економіки до ринкової залишилось досить багато артефактів минулого. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, в країні нараховується 3444 підприємства у державній власності [7]. Також міністерство наводить дані щодо обсягу активів, виручки та фінансового результату державних підприємств у 2016 р. Щоправда, вони наявні не у всіх компаній (рис. 1).

Як показують дані рис. 1, найбільшою групою державних підприємств є ті, на які чекає припинення діяльності в довгостроковій перспективі згідно з планами Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Серед них дані про активи, виручку та фінансовий результат доступні у 21% компаній. Це можна пояснити тим, що багато підприємств цієї групи уже не ведуть активну економічну діяльність. Наступна за кількістю компаній група – ті, що мають бути приватизованими. Серед них фінансові дані доступні у 53% підприємств. Питання приватизації є одним із найбільш проблемних в Україні, адже щороку затверджується перелік компаній, які мають бути переведені у приватну власність, проте майже ніколи план не виконується повністю. Окрім того, досить часто популістичні політики говорять про необхідність реприватизації, що може мати вкрай негативні наслідки в контексті захисту прав власності в Україні.

Наступні три групи компаній мають майже однаковий обсяг – це ті підприємства, які заплановано залишити в державній власності, передати в концесію, а також ті, що перебувають у зоні проведення антитерористичної операції (нині – ООС). Хоча кіль-

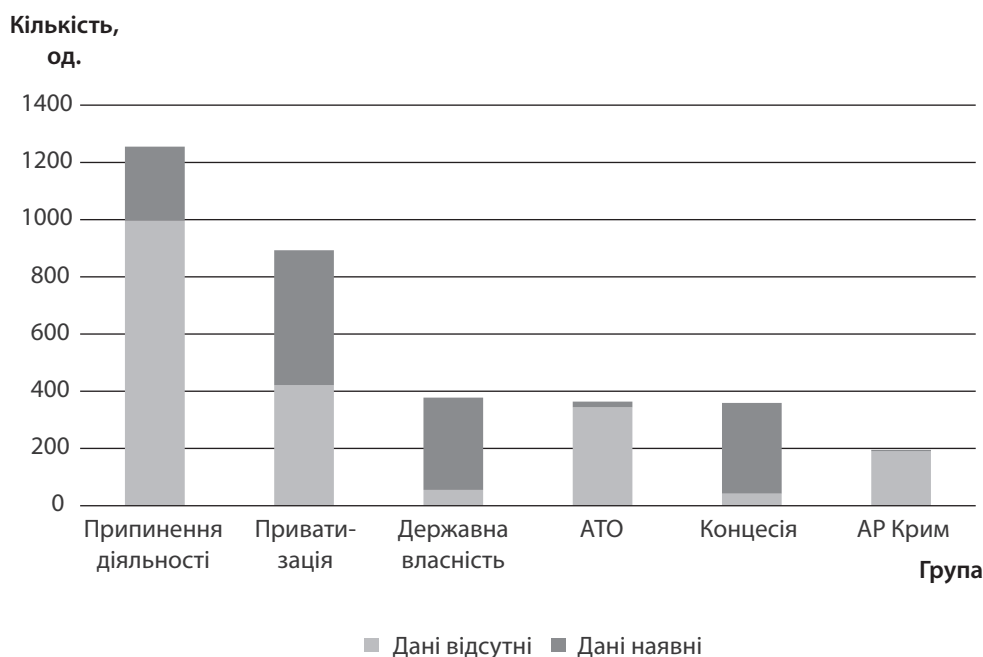

Рис. 1. Наявність фінансових даних за групами державних компаній

Джерело: складено за [7].

кість компаній у цих групах майже рівна, дані доступні тільки у підприємств державної власності та концесії (85% та 88% відповідно). Щодо тих компаній, які знаходяться в зоні АТО, інформація майже відсутня – фінансові дані є тільки у 5% підприємств. Ще гірша ситуація з доступом до інформації у компаній, що перебувають на території АР Крим. Зі 190 підприємств дані доступні лише у 5, тобто у 3% компаній.

Обсяг активів за групами компаній значно різниться (табл. 1). Основна їх частка сконцентрована в тих підприємствах, які заплановано залишити в державній власності. Можна зробити висновок, що хоча таких компаній відносно небагато (близько 11% від загальної кількості), уряд за рахунок цих підприємств хоче залишити контроль за тими галузями економіки, де вони працюють.

Таблиця 1

Обсяг активів за групами державних підприємств

Група компаній	Обсяг активів, млрд грн
АТО*	1,5
Державна власність	1450,6
Концесія	15,2
АР Крим*	0,2
Приватизація	167,5
Припинення	24,5

Примітка: * – дані не є репрезентативними через низьку частку ДП, за якими надано звітність.

Джерело: складено за [7].

Разом із тим, значно менша, проте значуща частина компаній із загальним обсягом активів у 167,5 млрд грн запланована на приватизацію. Щоправда,

як уже зазначалося вище, такі плани в Україні досить часто не виконуються. Варто також відмітити, що в результаті втрати контролю за територіями проведення АТО та АР Крим уряд не має доступу до державних компаній із загальними активами на суму як мінімум 1,7 млрд грн. Загальний обсяг активів за такими компаніями є значно більшим, адже фінансова звітність була подана за дуже малою кількістю підприємств (див. рис. 1).

На рис. 2 показано середній обсяг активів за групами компаній. Наведені дані підтверджують зроблені раніше висновки: найбільші за обсягом та значенням компанії залишаються в державній власності. Також досить крупні підприємства заплановано приватизувати – їх середній обсяг активів становить 355 млн грн. На території АР Крим та АТО дані щодо свого фінансового становища надали лише відносно невеликі компанії.

Варто відмітити, що аналіз середніх показників не завжди є доцільним. Якщо величини об'єктів у вибірці розрізняються дуже значно, оцінка середніх показників буде зміщена в бік одичних великих значень. Саме тому доцільним є розгляд медіани та інших квантильних показників. Найбільш зручним інструментом для цього є боксплоти.

Як показують дані, наведені на рис. 3, медіанний обсяг активів за всіма групами є нижчим, ніж середній. Це свідчить про те, що в кожній групі є значно більші за медіанний рівень компанії, які зміщують оцінку середніх показників. Особливо великою є різниця для тих підприємств, що планується залишити в державній власності. Це й не дивно, адже серед них є такі гіганти, як «Нафтогаз України», «Українська залізниця», «Енергоатом» тощо. Загалом, серед дер-

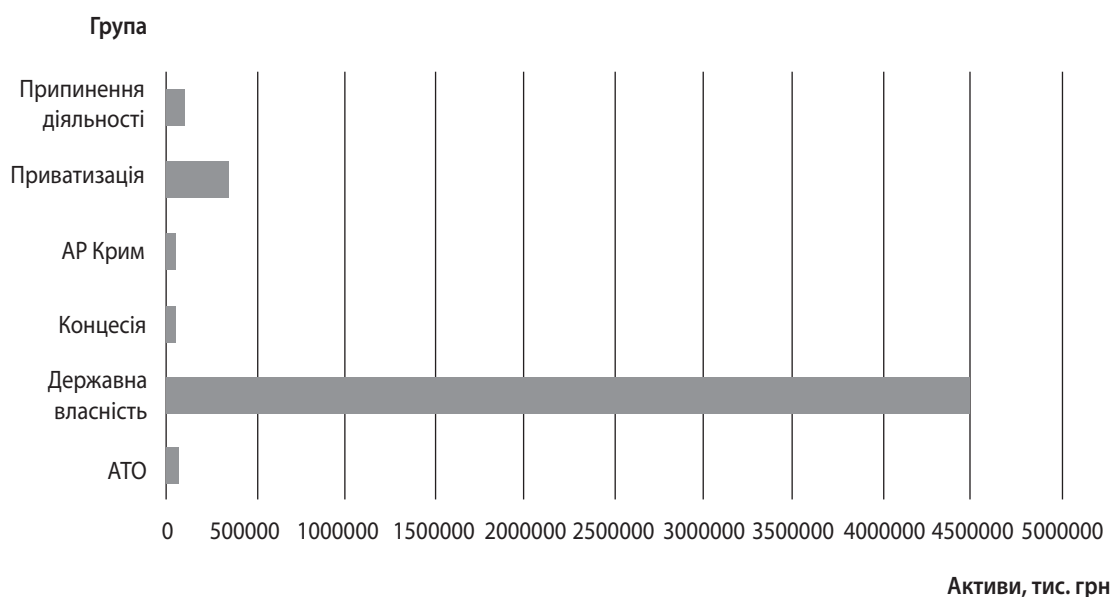

Рис. 2. Середній обсяг активів за групами компаній, тис. грн

Джерело: складено за [7].

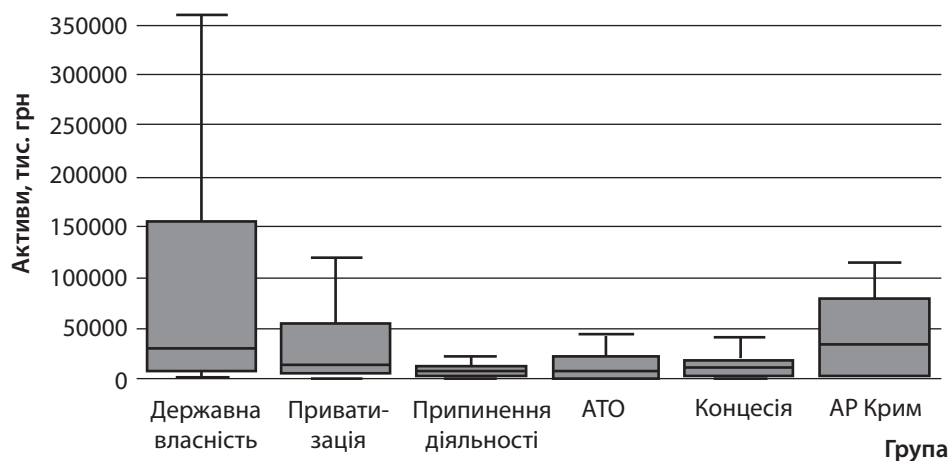

Рис. 3. Квантильні показники обсягу активів за групами державних підприємств, тис. грн

Джерело: складено за [7].

жавних підприємств наразі налічується 13 компаній з активами більшими 10 млрд грн станом на кінець 2016 р. Серед них 10 підприємств заплановано залишити в державній власності, а 3 – приватизувати («Державну продовольчо-зернову корпорацію України» та два банки: «Ощадбанк» і «Приватбанк»). У цілому це логічне рішення, враховуючи досить високу частку держави на банківському ринку.

Алі розглянемо фінансові результати діяльності державних підприємств. Як показують дані рис. 4, значний обсяг середнього прибутку спостерігається лише в тих компаніях, що заплановано залишити в державній власності, він стано-

вить 136,2 млн грн. Позитивний середній фінансовий результат демонструють також підприємства, які рекомендовано до передачі в концесію. У інших групах у 2016 р. у середньому було отримано збиток. Найбільший його розмір припадає на компанії, що перебувають на території проведення антитерористичної операції, який становить 22,2 млн грн.

Доцільним є розгляд квантильних показників фінансового результату державних підприємств (рис. 5). На відміну від середніх, медіанні показники прибутку за підприємствами, рекомендованими для утримання в державній власності, не є найбільшими та поступають компаніям для передачі в концесію. Більше того, вони є не набагато вищими нульового

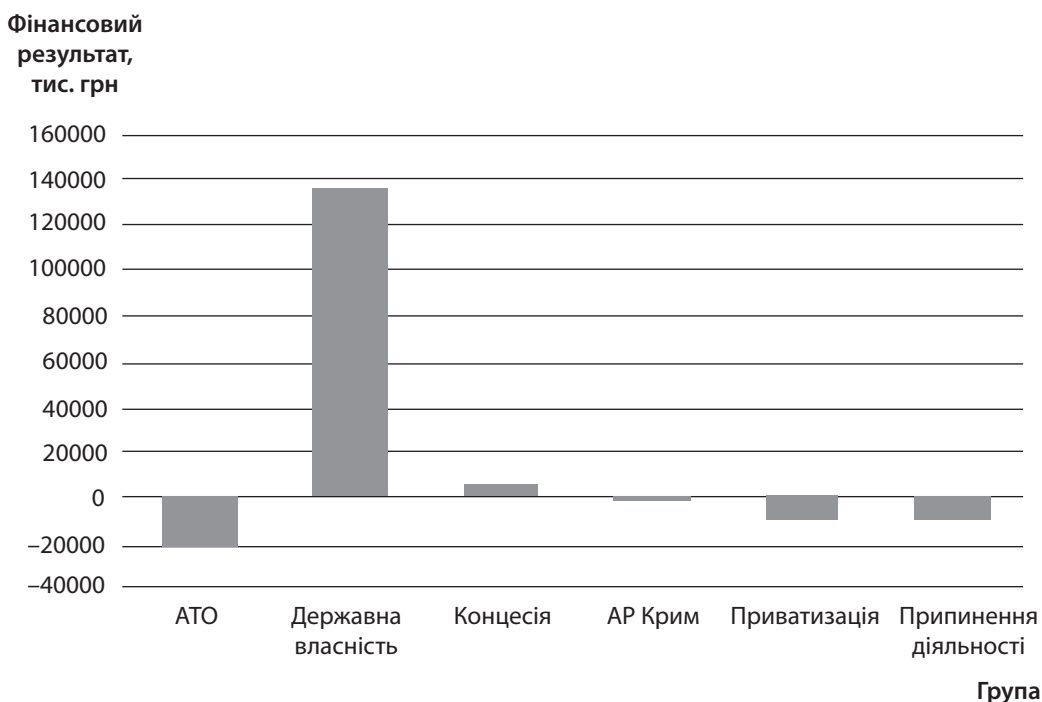

Рис. 4. Середній чистий фінансовий результат державних підприємств за групами у 2016 р., тис. грн

Джерело: складено за [7].

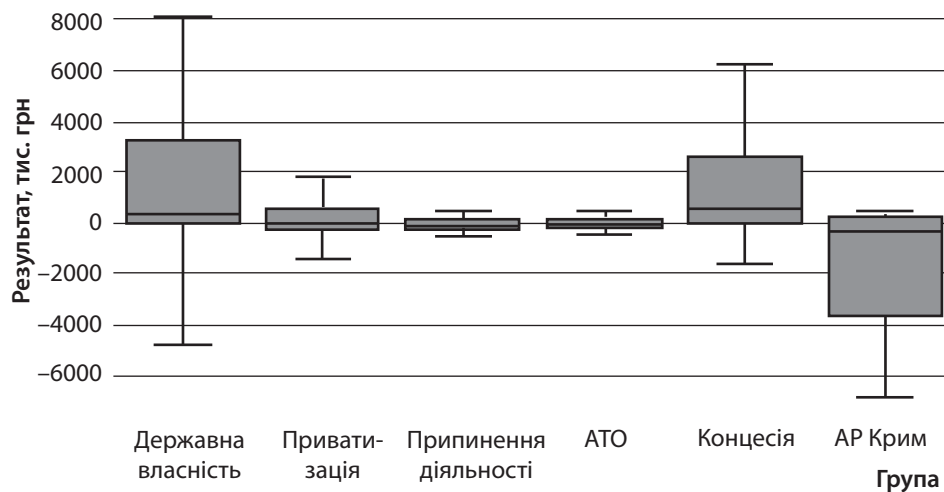

Рис. 5. Квантильні показники чистого фінансового результату державних підприємств за групами у 2016 р., тис. грн

Джерело: складено за [7].

рівня. Це означає, що високі середні показники забезпечуються кількома компаніями, що генерують значні обсяги прибутку. І справді, серед підприємств, що отримали більше 1 млрд грн прибутку, 75% (6 із 8 компаній) рекомендовано залишити в державній власності. Серед них варто відзначити «Нафтогаз України», який у 2016 р. отримав прибуток 26,5 млрд грн. Значною мірою завдяки цьому середні показники компаній, рекомендованих для залишення в державній власності, такі високі.

Загальним показником, який демонструє ефективність використання активів, є їх рентабельність (*Return on Assets, ROA*). Як показують дані рис. 6, найгіршою є рентабельність тих компаній, діяльність яких рекомендовано припинити (-22,8%), що є ціл-

ком логічним кроком. Низькою є також середня рентабельність за тими підприємствами, які рекомендовано приватизувати (-9,2%). Найвищу середню рентабельність демонструють компанії, які заплановано залишити в державній власності (7,3%).

Аналіз квантильних показників рентабельності активів (рис. 7) показує, що в цілому ті компанії, які рекомендовано залишити в державній власності, не є найбільш рентабельними. Високі середні показники, як і в інших випадках, забезпечуються хорошими результатами кількох підприємств зі значними прибутками. Найкращі результати показують ті компанії, які рекомендовано здавати в концесію: медіанна рентабельність їх активів знахо-

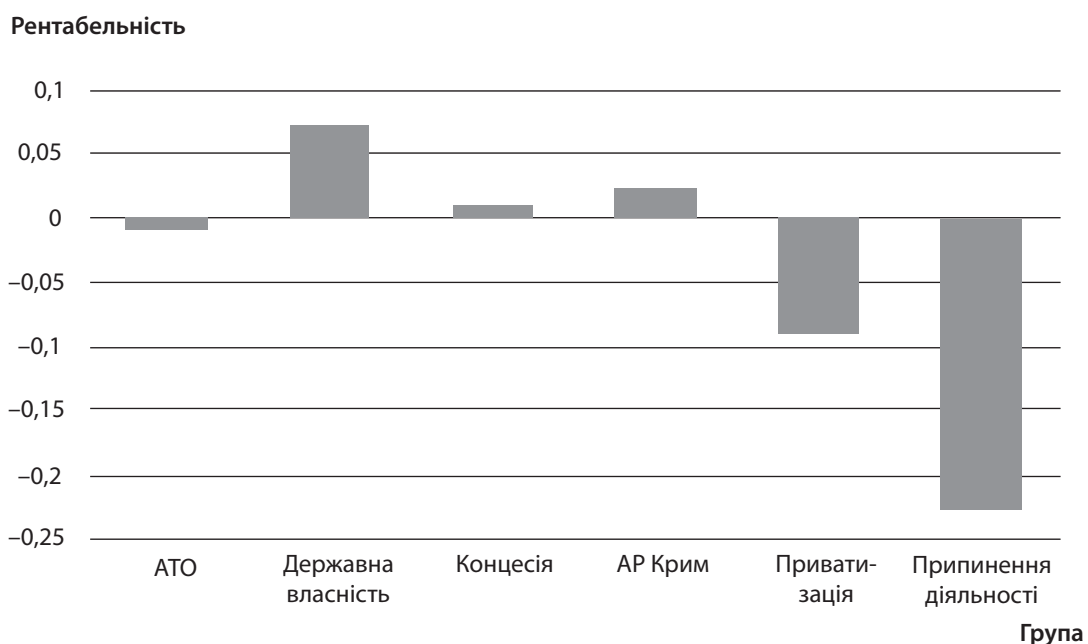

Рис. 6. Середня рентабельність активів державних підприємств за групами у 2016 р.

Джерело: складено за [7].

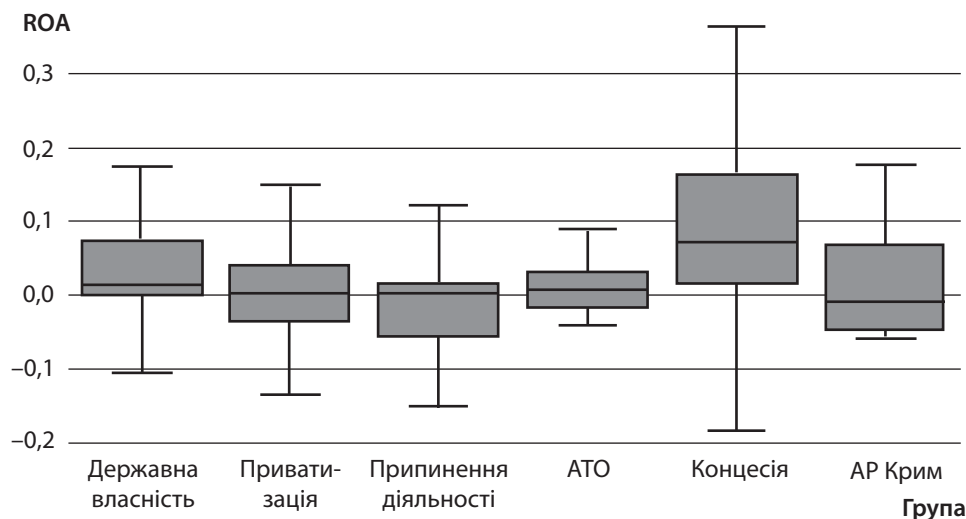

Рис. 7. Квантильні показники рентабельності активів державних підприємств за групами у 2016 р.

Джерело: складено за [7].

диться на рівні 7,1%. Даний показник істотно вищий середнього значення, що свідчить про наявність компаній, які за досліджуваний період зазнали досить значних збитків (приміром, «Українська державна база авіаційної охорони лісів» при активах у 65 тис. грн зазнала збитків у 2016 р. на 1,6 млн грн). За усіма іншими групами медіанний результат дещо більший нуля. Винятком є підприємства АР Крим (медіанна рентабельність –1,6%), проте ці дані не є репрезентативними, адже фінансових даних переважає більшість підприємств не надала.

ВИСНОВКИ

В Україні нараховується дуже значна кількість державних підприємств. Більше третини з них рекомендовані Мінекономіки до закриття. Компанії цієї групи переважно невеликі за обсягом активів та мають близькі до нуля фінансові результати. Ще 16% державних підприємств перебуває на непідконтрольних уряду територіях: в АР Крим та в зоні проведення антитерористичної операції на сході країни. Фінансові дані за цією групою компаній є дуже неповними, а тому не репрезентативними. Приватизувати рекомендовано 26% державних підприємств. Серед них варто виділити державні банки, які займають дуже значну частку ринку в Україні.

У державній власності рекомендовано залишити близько 11% підприємств. Хоча їх частка не дуже велика, проте в цю групу потрапили майже всі найбільші компанії. Деякі з них генерують значні обсяги прибутку, за рахунок чого загальні результати за цією групою є відносно високими. Проте найвищу медіанну рентабельність показують підприємства, які рекомендовано здавати в концесію.

У цілому можна відмітити, що фінансові результати державних підприємств є не дуже хорошими. Як показують дослідження [8], вони є дещо нижчими за

приватний сектор, хоча різниця й не така відчутна, як у країнах ЄС. Проте фінансовий результат не може бути єдиним критерієм стосовно того, чи варто залишати компанію в державній власності. Навіть успішні підприємства можуть бути джерелом корупційних ризиків, якщо їх управління здійснюється поза ринковими механізмами. Тому перш за все потрібно звертати увагу на те, чи має діяльність компанії суспільний ефект, якого неможливо або дуже складно досягти в рамках приватної власності. Вивчення цього питання та формування відповідних рекомендацій має бути темою подальшого дослідження. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Фрідман М. Капіталізм і свобода / пер. з англ. Н. Рогачевської. Київ: Наш формат, 2017. 216 с.
2. Hodge G. A. Privatization: an international review of performance. New York: Routledge, 2018. 320 p.
3. Bishop M. R., Kay J. A. Privatization in the United Kingdom: Lessons from experience. *World Development*. 1989. Vol. 17. Issue 5. P. 643–657.
4. Sun Q., Tong W. H., Tong J. How Does Government Ownership Affect Firm Performance? Evidence from China's Privatization Experience. *Journal of Business Finance & Accounting*. 2002. Vol. 29. Issue 1-2. P. 1–27.
5. Aivazian V. A., Ge Y., Qiu J. Can corporatization improve the performance of state-owned enterprises even without privatization? *Journal of Corporate Finance*. 2005. Vol. 11. Issue 5. P. 791–808.
6. Pacula P. Poland seeks to boost state control of economy // *EU Observer*. 24 Feb 2016. URL: <https://euobserver.com/beyond-brussels/132421>
7. Стратегічне бачення управління державними підприємствами // Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f9b47f2c-50ae-41b3-abea-117ff9c4fab8&title=PrezentatsiiniMateriali>
8. Гаманюк О. Чи є державні підприємства менш прибутковими за приватні? // Офіційний сайт Vox Ukraine. URL:

<https://voxukraine.org/uk/chi-ye-derzhavni-pidpriyemstvamen-sh-pributkovimi-za-privatni/>

REFERENCES

Aivazian, V. A., Ying Ge, and Jiaping Qiu "Can corporatization improve the performance of state-owned enterprises even without privatization?". *Journal of Corporate Finance*. Vol. 11, no. 5 (2005): 791-808.

Bishop, M. R., and Kay, J. A. "Privatization in the United Kingdom: Lessons from experience". *World Development*. Vol. 17, no. 5 (1989): 643-657.

Fridman, M. *Kapitalizm i svoboda* [Capitalism and freedom]. Kyiv: Nash format, 2017.

Hamaniuk, O. "Chy ye derzhavni pidpriyemstva mensh prybutkovy my za pryvatni?" [Are state-owned enterprises less profitable than private ones?]. Ofitsiyni sait Vox Ukraine.

<https://voxukraine.org/uk/chi-ye-derzhavni-pidpriyemstvamen-sh-pributkovimi-za-privatni/>

Hodge, G. A. *Privatization : an international review of performance*. New York: Routledge, 2018.

Pacula, P. "Poland seeks to boost state control of economy". EU Observer. <https://euobserver.com/beyond-brussels/132421>

"Stratehichne bachennia upravlinnia derzhavnymy pidpriyemstvamy" [Strategic vision of management of public enterprises]. Ofitsiyni sait Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f9b47f2c-50ae-41b3-abea-117ff9c4fab8&title=PrezentatsiiniMateriali>

Sun, Q., Tong, W. H., and Tong, J. "How Does Government Ownership Affect Firm Performance? Evidence from China's Privatization Experience". *Journal of Business Finance & Accounting*. Vol. 29, no. 1-2 (2002): 1-27.